

Medve A. Zoltán

KONTEXTUSOK ÉS ANNOTÁCIÓK

Adalékok a kortárs horvát próza történeti-komparatív vizsgálatához

TÉZISFÜZET

Témavezető:
Prof. Nagy Imre DSc

A nyilvános vita időpontja és helyszíne:
2008. szeptember 19., 14.30
PTE BTK, E/525
7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

Irodalomtudományi Doktori Iskola
PTE BTK, Pécs
2008

TÉZISEK

A történeti-komparatív vizsgálatokra épülő, döntő mértékben deskriptív dolgozat elsősorban az 1990 utáni magyar fordításban is megjelent horvát prózák kontextusba helyezésére és annotálására tesz kísérletet: megpróbálja felmutatni a magyar és a horvát irodalom párhuzamait, kitér a különbségeikre – a hiány és az inkommenzurabilitás ugyanolyan jelentős lehet, mint a sokszor csak esetleges hasonlóság. A vizsgált irodalmi jelenségek nem közvetlen hatás vagy ellenhatás, hanem a közös múlt sokszor egymástól eltérő következményei, illetve a jelen hasonló kérdéseiből és helyzeteiből adódnak. A korszak horvát és magyar irodalmában megfigyelhető – és ez a legtöbbször a párhuzamosságon belüli eltérésen alapuló kapcsolódási pontok felmutatását nehezíti –, hogy amit Horvátországban a vizsgált időszak irodalmában még dominánsan a pillanat történelmének lenyomataként tartanak számon, arra Magyarországon a történelem pillanataiként tekintenek.

I. AZ ELMÉLET KONTEXTUSAI

Az áttekintés horvát és magyar elméletek bevonásával igyekszik a teoretikus kereteket kijelölni, valamint a vizsgált irányzatok, szerzők és művek kontextusba állításához tágabb irodalomelméleti és kultúrtörténeti háttérrel biztosítani.

1. Irodalmi komparatiztika

Az irodalmi komparatiztika egyrészt az idegen, ismeretlen eszmék megismeréséhez vezető híd szerepét tölti be, másrészt az adott irodalom saját értékeinek/értéktelenségének felismerését segíti elő. Az összehasonlító irodalomtörténész értékrendje más, mint a nemzeti irodalmakat kutatóké; a komparatiztika művelése és eredményei a főként a nyelvük miatt a perifériára szoruló kis nyelvek/népek irodalmában létfontosságú kérdés. A kis népek/nyelvek irodalma akár egymás között hoz létre egyfajta kánont, akár egymástól elszigetelt nemzeti kánonokban gondolkodik, a mennyiségi kérdés – nagy nyelvek, nagy irodalom, a kánon – számukra megkerülhetetlen marad. Az irodalmi komparatiztika alaptétele, a goethei „egység a különbözőségben” a tudományág két alappilléren, a kánon és a fordítás elméletén nyugszik.

2. A kánon

A kánon egyrészt kirekeszt; másrészt védi a területéhez tartozót; dichotomikus viselkedése miatt leginkább a „határ” fogalmához hasonlítható, a fogalomhoz kapcsolódó összes jellemzőjével – átléphetőség, elmozdíthatóság, szétválasztó és összekötő szerep – együtt. A kánon akkumulál: a művek kanonikusságát a befogadók utólagosan igazolják. Am mihelyt ez megtörtént, a kánonok veszteni kezdenek a tekintélyükből; nélkülük elképzelhetetlen a műalkotások megközelítése, de a megértés a létező kánonok rombolását is szükségessé teszi (Szegedy-Maszák). Az akkumuláció következtében a kánon túl is mutathat a tartós kultúrán (Sela-Sheffy), s felvetődik a kérdés, hogy változékonny tényezők esetében nem volna-e érdemes a pragmatikus metron fogalmát leválasztani a hosszú távú kánon fogalmáról (Rohonyi). A kortárs kánon fellazul, „szétíródik”, s az irodalmon, de sokszor még a kultúrán is kívül eső tényezők – esetünkben például erősen az aktuálpolitika – befolyása alá kerül.

3. A fordítás elméletei

A fordításnak a mű hozzáférhetősége szempontjából kanonizáló hatása van, de a mű jövőjének is a fordítás az egyik legfontosabb biztosítéka. A fordítás alapveően két problémát vet fel: a cél-, illetve forrásnyelv, valamint az idegen megőrzésének/honosításának kérdését. A goethei elmélet szerint a cél az volna, hogy a fordító feladja saját nemzeti nyelvének jellegzetes egyedülállóságát, s egy mindkét nyelvvel megegyező, de ugyanakkor – az idegenség otthonossá tétele miatt – mindkettőtől el is térő harmadik szöveget hozzon létre. Schleiermacher szerint magát a célnyelvet kell hozzáidomítani az eredeti lexikai és szintaktikai világához. A fordító így központi szerepet kap az értelmezés folyamatában – s

mivel minden fordítás egyúttal értelmezés is, minden fordító egyúttal interpretátor is. A megértés az értelmező és a szöveg kezdetben egymással szemben álló horizontjait fogja össze: a megértés nem más, mint a különböző horizontok összeolvadása. Alapvető különbség van a nyelvi fordítás és a kultúrák közötti fordítás között: a nyelvész kész diskurzust fordít, míg az antropológusnak a diskurzust mint kulturális szöveget kell megalkotnia. A fordítás nemcsak passzív, két partot összekötő kapocs, hanem a két part is csak a híd aktív jelenlétén keresztül létezik. Az ekvivalencia-elv így új tartalmat kap: nem az a kérdés, hogy mit jelent az adott fogalom egy idegen kultúrán belül, hanem, hogy milyen mértékben ekvivalens az általunk megalkotott terminussal.

II. TEXTUSOK, KONTEXTUSOK, ANNOTÁCIÓK

1. A fordíthatóság

A fordítás lehetetlensége. Parti Nagy Lajos: Rókatárgy alkonyatkor

A fordítás sokszor megoldhatatlan nehézségei és szinte törvényszerű buktatói a rendelkezésünkre álló szövegek közül legjobban a (hovátra) minden okkal a legkevésbé fordított Parti Nagy Lajos szövegei esetében mutatkoznak meg a legtisztábban. Szövegeinek disszonáns harmóniáját/harmonikus disszonanciáját többek közt az adja, hogy azok a foucault-i utópia és heterotópia metszéspontján helyezkednek el. Nyelvének állandó hapax legomenonjai az aktuális valóságot, az irodalmi hagyományt és a nyelvi neologizmusokat referenciális szinten is szimbiotikusan egybeolvasztják. Számára a világ ott kezdődik, ahol számunkra – mind fabulárisan, mind nyelvileg – általában véget ér. A *Rókatárgy alkonyatkor* fordításának elemzése alapján igaznak bizonyul, hogy ez a nyelvhasználat – a kulturális allúziók hálózata, valamint a nyelvhasználat inopiái következtében – (horvát nyelvre) lefordíthatatlan.

A fordítás nehézségei. Kukorelly Endre: Három 100 darab

Kukorelly szövegei elsősorban elliptikusságuk és nyelvezetük szétszóródó jelentésvonatkozásai miatt okozhatnak problémát a fordítónak: a jelölő és jelölt kapcsolata kicsusszan az egyértelmű értelmezési lehetőségek határai közül. A fordítást megnehezítő másik probléma Kukorelly viszonya a magyar irodalmi hagyományokhoz: hagyatkozik és hivatkozik a tradícióra, de a hagyományhoz való kötődése mintha csak véletlenszerű vagy öntudatlan volna. A harmadik nehézség: vét a nyelvhelyesség konvencionális szabályai ellen; sokszor szándékosan rontott szövegeiben minden esetleges; mindez a magyarnál konkrétabb (grammatikai nemek, vonatkozó és személyes névmások) horvát nyelvre történő fordításkor komoly akadályokat jelenthet.

A felkínált ekvivalenciák

Bodor Ádám és a közép-európai „basic” nyelv

Bodornak sok kis kompozícióból összeálló képe van a világ elemeiről: írásainak szereplői is képekben és helyzetekben gondolkodnak. Írásaiban a kommunikáció funkciói közül csak a minden nyelven viszonylag könnyen visszaadható referenciális és fatikus funkció jelenik meg. Szereplői a képet: a (közép-európai) teret és a közvetlen tapasztalatot – az eleve „fordításra felkínáltat” – élik meg, csupasz viszonyrendszerekben léteznek, objektumokként kezelik egymást. Bodor „ars poeticája” közel áll a „harmadik nyelv” fogalmához: „ahhoz, hogy az ember alkotni tudjon, kettős látással kell bírnia a világról. Kell egy inspiráló környezet testközelben, és valahol a képzelet messziségében annak elvonatkoztatott mása. A két kép között foglal helyet a novella.”

Darvasi László és a humanitás mitológémai

Darvasi mesél, az irodalom – az írásbeliség – alapjaiig (mese, monda, legenda) és toposzaiig (archetipus, mitikus) nyúl vissza, de írásaiba gyakran beemel népszerű tömegkultúra-kliséket is (detektívtörténetek, képregények). Az archetipikus invariánsokra alapuló emberi viszonyok nyelvileg is jól transzponálhatók. A szövegek nyelvi megformáltsága tradicionális: a szignum szignátummal való megfeleltetése nem okoz problémát. A *Szerezni egy nőt* alapján poétikáját a horvát kritika Ivo Andrićéval, Danilo Kišével, valamint Milorad Pavićéval rokonítja, de közel áll a horvát M. Jergović „mágikus realizmusához” is.

2. A „láthatató és láthatatlan Közép-Európa”

A térség Európa köztes régiója; állandóan elmozduló imaginárius határokkal körülvett kultúrcentrum vagy sorsközösség; ambivalens terminus, amely mindent jelent és mindennek az ellenkezőjét is. Közép-Európa de facto nincsen, közép-európainak lenni világnézetet jelent; Közép-Európát nem tudjuk földrajzilag azonosítani: a látható határok egyéni sorsokként léteznek. A közép-európai térség irodalmában a történelem és a politika sokkal erőteljesebben van jelen, mint Európa más irodalmaiban. Közép-Európa egymástól genealógiai szempontból eltérő nyelvek, sok kis központ és még több periféria, különféle vallások, etnikumok, világnézeti és politikai meggyőződések összessége.

A délszláv irodalom hagyományos felosztása három pólusú: mediterrán, közép-európai és balkán. A vallás szempontjából római katolikus („slavia latina”) és görög keleti („slavia orthodoxia”): a többi hagyomány ezekhez kapcsolódik. Közép-Európa Rómához tartozó népeinek irodalma (lengyel, cseh, horvát, magyar) a közös latin középkorban formálódott, de a térség újabb kori átfogó eseménye, a „nemzeti ébredés” már érdekellentétekhez vezetett.

A „fin de siècle” után az Oszák-Magyar Monarchia félmúlt időszakáról az irodalmi alkotások többsége a Monarchia kulturális kontextustát mint közös teret jeleníti meg. A kollektív emlékezet és a tapasztalatok transzparenciája és átvihetősége: a nyelv, valamint a személyes és a nemzeti identitás harmóniája/diszharmóniája különös erővel jelenik meg az osztrák Heimtö von Doderer és a horvát Miroslav Krleža szinte egymással párbeszédet folytató írásaiban. A jugoszlavizmus híve, a horvát származású (római katolikus) Ivo Andrić zárt világú, ám heterogenitást felmutató írásaiban a geertzi „ritka” és „sűrű leírás” közti egyensúllyal találkozunk, ezzel mintegy szemléletessé teszi a sokféleség – rajtunk kívül álló alternatívákat kínáló – Bernard Williams-i apológiáját.

3. A kortárs horvát próza a komparatistika tükrében

A közelmúlt és a 20. század utolsó harmadának irodalmi kapcsolataiból

A hetvenes-nyolcvanas évek magyar irodalmát mint a valóság és az én kapcsolatának leírását tematizálja a szakirodalom. Esterházy *Termelési-regénye* több szálon is kapcsolódik a horvát irodalomhoz: tematikájában Antun Šoljanak *A kikötő* című regényéhez, poétikai szempontból az első posztmodern írásmódot anticipáló horvát regényhez, Ivan Slamnig *Bátorságunk jobbik feléhez*. A Slamnig-regény Esterházy regényének szerkezetével, Šoljan *A kikötője* pedig tematikájával és műfaji allúzióival rokonítható. Esterházy dekonstruálja műfajt, Šoljan kiüríti, Esterházy erőteljes, mindent lefedő ironiájával, Šoljan pedig a fabula szintjén fordítja inverzébe a műfajt.

A nyolcvanas-kilencvenes évekre az irodalomról való gondolkodás „nemzeti keretei”, úgy tűnik, érvényüket veszítették; az irodalmi kánonok szétesőben vannak. Individuális irodalmak jöttek létre, s a közös nemzeti kánonok szerepét (a közép-európai irodalomban) az egyénekre lebontott kánonok veszik át (lásd: D. Nowacki, G. Rem, B. Čegec).

Reformer és revolucionista: Edo Popović és Garaczi László

A különböző közegek, kulturális és tárgyi törmelékek és töredékek egymás mellé rendelése Garaczinál mindent egalizál: egyfajta multipolaritást mutat fel – Popović tudatosan figyelmen kívül hagyja a tematikai mátrixába nem illeszkedő külső entitásokat. Popović – Garaczihoz hasonlóan – azt hangsúlyozza, hogy az irodalmi sémák és a nyelv elhasználódott: a megoldás nem az adott nyelvben, de nem is a szöveggel végzett transztextuális műveletekben keresendő. Popović az író reformernek tartja: új nyelvet kell kitalálnia, ha valami újat *akar* mondani – Garaczi revolucionista: új valóságot kell kitalálni, hogy az író újat *tudjon* mondani. A nyelvről való eltérő gondolkodásuktól függetlenül mindkettejük írásai elsősorban a jelentések egymás mellé rendelésének hogyanjaiban és miértjeiben, a textura felépítésében térnek el a megszokottól: a nyelv a valóság helyettesítésének eszköze. Popović és Garaczi hasonló irodalmi utat jártak be: korai rövidtörténeteik után saját személyük kerül a középpontba. Garaczi „leműr történetei” elsősorban önmaga számára idézi fel a múltat, Popović nemzedéki-önéletrajzi prózát ír, egy korszak és egyfajta gondolkodásmód rögzítésének szándékával. Irodalmilag „nagykorúvá” az irodalmi klasszicizálódás folyamatának elfogadásával váltak: a mikrokultúra makrokultúra feletti dominanciáját mindkettejüknél a kettő egyenértékűsége váltja fel.

Valóság és fikció

A két ország kilencvenes évekbenli irodalmának kontrasztját – háborús irodalom Horvátországban; a nyelv, a szöveg- és a világszerűség körüli diskurzus Magyarországon – magyar részről legjobban talán Németh Gábor szélsőséges prózái reprezentálják. Némethet semmilyen szöveg nem érdekel, amely önmagán kívülre helyezi a tárgyat; a történeteket az individuum belső valóságának alapján csak megidézni lehet, rekonstruálni nem.

A kilencvenes évek horvát irodalmát az irodalmon kívüli valóság határozta meg: egyidőben szembesült a tranzíciós idősakkal és a balkáni háborúval. Az értelmiség előtt három lehetőség állt: elkötelezik magukat az új nemzeti ideológiákkal szemben, az új ideológiák mellé állnak, vagy elvetik a direkt ideológiai elkötelezettséget. (Oraić Tolić) A három lehetőséghez három poétika társult: az intertextualitás, a dokumentarizmus és az autobiografizmus.

Háborús és poszttraumatikus női irodalom

A háborús női irodalom műfaji jelentősége és jellemzői: tér nyitása a saját magával és a másokkal fennálló személyes viszony, a nemzettel és az ideológiával való kapcsolat vizsgálatára; a menekült-lét életmód-változatainak publikussá válása, a nők morális integritásának lerombolására használt formulák és a nőknél elkövetett érzelmi, pszichikai és fizikai erőszakok formáinak láthatóvá válása. Az irodalom e típusában tematizálódnak a nők szenvedései, félelmei, testiségük és intim-szférájuk, a jövőbe vetett hitüknek az elvesztése.

Dokumentarizmus: a háború in statu nascendi. Slavenka Drakulić

Drakulić két magyarul megjelent könyvének legfőbb erénye, hogy a magyar olvasókat dokumentarista-esszéisztikus formában, a szemtanú felelősségével elsőként tudósította a délszláv háborúról (*Balkán expressz*), illetve a háborús bűnösök hágai felelősségre vonásáról (*A légynek sem ártanának*). Az érzelmek direkt vállalása (női irodalom) és a szigorú logikával levont következtetések (zsurnalizmus) – az emotív és konatív kettőssége – jellemzi mindkét átmeneti műfajú könyvet: egyidőben elbeszél, leír, tudósít és reflektál, de mindvégig a valóság marad a biztos kiinduló- és végpont. Drakulić egyik legfontosabb irodalmi jelentősége valóban az „átmenetiség”, de a nyitás felkínálta átmenetiség: a dokumentaritás és

a fikció, az autobiográfia és a biográfia, a személyes, intim és a nyilvános közti átjárhatóság felmutatásában.

Poszttraumatikus irodalom. Vedrana Rudan: Fül, gége, kés

Rudan regénye mintha a legtökéletesebb összhangban volna a női háborús-poszttraumatikus irodalom jellemzőivel – ám azokat az inverzébe fordítja. A szerző alakítója és tudatos kihasználója annak a folyamatnak, amely a kortárs horvát írók többségével természetes módon megtörtént: az ezredforduló horvát írói munkáikkal megtalálták a médiához vezető utat – Rudan eleve a médiából indul ki. Medializál a folyamat minden veszteségével együtt – kimerevít, kiemel, izolál, redukciót hajt végre, figyelmen kívül hagyja a kommunikátor és a címzett jelkészletének disszonanciáját: a regény triviális kettősségekre épülő elemei reflektálatlanok maradnak.

Nosztalgia, autobiográfia, identitás

A nosztalgia két alapvető típusa S. Boym szerint a restaurációs és a reflexív nosztalgia; az előbbi a különbségre fekteti a hangsúlyt, míg az utóbbi a közösre. A restaurációs nosztalgia maga az igazság és a tradíció – a reflexív az emberi vágyak ambivalenciájáról elmélkedik. A restaurációs (kollektív vagy gyógyítható) nosztalgia az elvesztett otthon rekonstrukciójára törekszik, a nemzeti és a vallási hovatartozás szimbólumai között él – a reflexív (személyes vagy gyógyíthatatlan) elodázza a hazatérést, figyelmét a részletekre irányítja, az érdeklő, hogy miként lehet több helyen élni egyszerre. A restaurációs nosztalgia az abszolút igazságot keresi, a reflexív éltetőeleme a kételkedés.

Szimulakrális nosztalgia. Miljenko Jergović: Szarajevói Marlboro

Jergović nosztalgiáját az idő (gyermekkor), illetve a tér (multikulturális és háborús Szarajevó) egymásba játsása határozza meg. Jergović nosztalgiája statikus, a jelennel a múltat állítja szembe, s ezzel látens, stilisztikai nosztalgiát hoz létre. A *Szarajevói Marlboro* motivációjukat saját magukban megtaláló történeteiben a valóság csak a háborús anekdoták kiindulópontja. Jergović nosztalgiája reflexív, személyes, gyógyíthatatlan és szimulakrális. Vágyakozás az elvesztett tényleges és teljes valóság után, amit egyfajta szürreális valósággal – a háború minden valóságnál valósabb, s ezáltal irreális valóságot létrehozó valóságával – helyettesít. Novelláiban kilép a partikularitás csak szűkebb körben érvényes és értelmezhető konkrétságából, de nem lép át az „tisztá” irodalomba.

Identitás, autobiografizmus, nosztalgia: Dubravka Ugrešić és Tolnai Ottó

A háborús és a háború utáni időszak Ugrešić és Tolnai kilencvenes évekbeli esszéisztikus írásainak egyik központi magja. Ugrešić az addigi szépírói ironiáját váltja fel az autobiografikus esszé nosztalgikus műfajával; az állandóan az „ént” író Tolnai „esszémagatartásába” (Thomka) a háború okozta veszteségérzés egy rövidebb időszak erős referencialitású poétikája után szinte észrevétlenül integrálódik. Kulturális identitásukat mindketten a volt Jugoszláviában vélték megtalálni: Ugrešić személyes és kulturális identitását a politika determinálja, Tolnainál a kulturális hovatartozás dönt a politikáról. Tolnai esetében a politika az énen átszűrt entitásként jelenik meg; Ugrešićnél a politika emeli ki az én életének egyes elemeit. Tolnai meg tudja őrizni identitását a kultúrában; Ugrešić igyekszik megőrizni kultúráját az identitásában.

Ugrešić kívülről, de saját volt inkluzivitása szempontjából tekint a volt Jugoszlávia mindennapjaira; Tolnai a jelen inkluzivitásából a nagy-Jugoszláviában az Osztrák-Magyar Monarchiát idéző nagy formákat véli felfedezni. A nyelvi és kulturális közegéből kiszakadt Ugrešić sehol nincs otthon; a nyelvi és kulturális különbségeket pozitív ösztönzőként megélt Tolnai mindenütt otthon van. A háborúval Tolnai számára a világgal való személyes integritásának egy darabja vesztett el, Ugrešić számára teljes személyes múltja és maga a

kollektív emlékezet. Ugrešić kulturális identitásának és személyes önazonosságának egy része önmaga narrativizációja ellenére is törvényszerűen sérül.

Történelem, fikció, narráció

Az, hogy egy műnek fikciós vagy történelmi jelleget tulajdonítunk, az úgynevezett olvasási szerződés függvénye. Ha egy történelemkönyvet regényként olvasunk, akkor egy olyan olvasási szerződésbe lépünk be, amely az elbeszélő hang és az olvasó közti cinkos kapcsolatot alapozza meg. A fikció történetiesítése esetében szintén az olvasó és a szerző közti szerződésbe lépünk be, s elfogadjuk, hogy az események, amelyekről az elbeszélő beszámol, e hang múltjához tartoznak. Amennyiben ez a hipotézis érvényes, akkor igaz, hogy a fikció kvázi történelmi, a történelmi pedig kvázi fiktív. (Ricoeur)

A horvát új-történelmi regény

Az új-történelmi regény „regény a történelemtől”: a hangsúly az események körülményein, hátterén és az egyénileg megélt történelmen van – az új-történelmi regény mindig a jelenről szól. Egyik leglényegesebb eleme a történelmileg gyenge szereplők megjelenése és a történelem velük való játéka; a másik a szerző önpozicionálásának kérdése. A horvát szerzők uralják a szituációt, könyveikben nem jelenik meg a kételkedés, az ironia és a játékoság: inkább ítéletet mondanak a történelemtől. Azokban az országokban, amelyekben a nemzeti identitás és kontinuitás gondolata soha nem élt meg mély válságot, a múlttal való foglalkozást másképp olvassák, mint az olyan országokban, amelyekben a népek nemzeti identitását vitatják, s amelyek kulturális javai épp ezért jelentős mértékben az identitás fenntartását szolgálják. (Žmegač) A történelmi témájú regények horvát variánsai alapvetően teleologikus és ontologikus, a magyarországi változatai ateologikus és episztemológiai orientáltságúak.

Regények a történelemtől. Nedjeljko Fabrio és Márton László

Márton és Fabrio történelmi témájú művei közötti párhuzamok és eltérések a két szerző koherens és konzekvens történelemszemlélete, retorikája, valamint regényeik következetes strukturáltsága miatt – regényeik sorát összetartozó egységekként kezelve – a következőkben foglalhatók össze:

(Történelem) Márton történelemszemlélete diszkrét, a történelem szakaszai lezártak és idegenek, ugyanakkor végtelen sok lehetőség áll nyitva interpretációjuk előtt. Márton regényeinek főbb történelmi eseményei és szereplői valóságok, ám csak háttérként szolgálnak. Fabrio új-történelmi regényei a történelmileg erős események és tények köré épülnek, a főszerepeket azonban a történelmileg gyenge szereplők játsszák: történelemszemlélete kontinuum, a nietzschei monumentális és kritikai közötti helyet foglalja el.

(Hagyomány) A hagyományt Mártonnál megalkotják; Fabrio a hagyományösszefüggést hangsúlyozza. Mindkettejük mikrotörténetei önálló történetekként is olvashatók: Fabrio esetében illusztrációk, vehiculumok, Mártonnál önálló életük is van. A történelmi események fabriói demontírozása érintetlenül hagyja a már megképződött hagyományt.

(Etika) Márton etikája egyenlő az írásmódjával, s mivel az írásaiban minden és mindenki állandóan változik, az etika konkrétan nem tud megmutatkozni. Fabrio műveiben közvetlenül kapcsolódik az ontologikus, az egyéni etikából összeálló hagyományhoz.

(Metafikció) Fabrio a kétség nevében összezavarja regényei kronológiáját, a fikció és a valóság – a valóság dominanciájával – keveredik. Fabrio regényei rámutatnak, hogy az irodalmi fikció önmagában sohasem tudja a valóságot imitálni vagy leképezni, hanem csak egy valóságot konstituáló diskurzust imitál.

(Elbeszélés) Mártonnál a történet és az elbeszélés különválik, semmi nincs a regényeiben, amit a nyelv ne tudna létrehozni vagy megváltoztatni; manierista ravaszkodással – a művéség természetesség feletti győzelmével – vonja kétségbe a regényeiben megjelenített események alapjait. Fabrio szerkeszt és elvegyül, Márton teremt és megfigyel. Fabrio nyelvezete azon a

szintén minierista elven alapszik, hogy a „grazia“ és a vele ellentétes „terribilita“ egyidejű megjelenítése a spirituális szépség kifejezésre juttatása.

(*Metanarráció*) Márton regényeire szinte kivétel nélkül érvényes a Žmegac megfogalmazta metanarratív jellemző: folyamatosan próbára teszi saját pszeudo-történelmi regényeinek eszközeit, konvencióit és alapjait.

Privát történelmek. Miljenko Jergović: Dvori od oraha és Esterházy Péter: Harmonia Cælestis Mindkét regény „családragény”: a *Dvori od oraha* a reverzibilis linearitás, a *Harmonia cælestis* az egymás mellé rendelt idősíkok mentén szerveződik. Az előzőben a Delavare családon keresztül a Balkán történelme; az utóbbiban a szerző minden teret és időt kitöltő édesapja személyén keresztül Magyarország és a közép-európai térség kultúrtörténete és történelme az „időutazás” tárgya.

Jergović az episztemológiai kérdéseket is ontológiaiakként kezeli – Esterházy ugyanannak a problémának (a világ sorsának) kétféle ontológiai megközelítését ütközteti, amely ezáltal spekulatívvá-episztemológiaiává válik

Jergović önmagát mint elbeszélőt és mint közönséges halandót a történelem folyamába állítja – Esterházy kiemeli az individuumot, és azt állítja az ontológiával nem törődő történelemben.

Jergović regényében a faktív áramlik a fiktívbe – ahogy közeledünk a mű vége felé, a regény cselekményének száalai egyre jobban disszeminálnak – a *Harmonia Cælestis* egésze a (jelenből szemlélt) disszeminációra alapul.

Jergović elsősorban történelmileg gyenge alakokat vonultat fel regényében, a történelem rajtuk keresztül mutatkozik meg – Esterházy regénye a történelmileg erős szereplőket fikcionizálja.

Jergović nem kérdez, hanem a szó ősi értelmében véve alkot – Esterházy a hagyomány alapján feltételezi a már meglévő emlékezetet.

Esterházy regénye az ontológiai nyomozások már meglévő, ám sokféleképpen értelmezhető eredményeire épül; Jergović az ontológiát vallatja.

Mindkét nyomozás lezáratlan: Jergović végső ontológiai kérdésére nincsen autentikus válasz, Esterházy elsősorban episztemologikus válaszaire nincsenek autentikus kérdések.

Irodalmi tranzíció

A háborús trauma után a figyelem Horvátországban a közvetlen környezetre és a politikai-gazdasági problémákra irányult, s így egyre inkább a szociális és individuális kérdések kerültek a mindennapi és az irodalmi élet centrumába. A mimetizmustól, a fantasztikus írásoktól a lirizált elbeszéléseken és az eszkapizmus alkotásain keresztül az intertextuális és historiográfiai-fikciós írásokig a kilencvenes évek végének horvát prózája széles skálát ölel át.

Kritikai mimetizmus. Robert Perišić: Köpd le, aki rólunk kérdez

Perišić nyelvhasználata látványosan tagad és kirekeszt: tagadja a hagyományos irodalmi témákat, s kirekeszt minden ehhez kapcsolódót; elsősorban az úgynevezett irodalmi nyelvet. A szleng a kilencvenes évek „metaforája”: teljes jogú és könnyen „fordítható” valósága, az aktuális „történelmi pillanat”. Perišić novelláiban szintén a valóság stilisztikai és retorikai medializációja megy végbe. Jövő nincs a novellákban, a múltnak csak a jelenhez esetlegesen kötődő szeletei szerepelnek, a jelen pedig – hangsúlyozva a szövegek és a valóság szinkronicitását – mindenekelőtt a beszélt nyelv ritmusa köré szerveződik.

Romantikus eszkapizmus. Robert Mlinarec: Álomszövek

Az eszkapizmus nem új fogalom a kortárs horvát irodalomban (lásd: Predrag Matvejević két esszé-könyve, a *Mediteranski brevijar* és *Druga Venecija*). A borgeses hagyományokra támaszkodó Mlinarec igazi romantikusként időben/térben távoli témákat választ.

Magyarországon az ilyen tematikák a fin de siècle idejéből (Asbóth, Krúdy, Szerb), majd a kortárs irodalom „történelmi regényei” utáni időszakból (Darvasi, Forgách, Krasznahorkai) ismertek. Mlinarec világa redundánsan otthonos; a kötet novellái a már számtalanszor emészt történetek újabb, de újat nem mondó variációi.

FAK (Festival Alternativne Književnosti – Alternatív Irodalmi Fesztivál)

Az ezredforduló után a horvát irodalomban megjelenik a „mindennapok apokaliptikája” (Zlutar). Erősödő tendenciát mutat a tagadás, az írók nem hisznek sem az utópiákban, sem a disztópiákban sem a nosztalgiában. A historiográfiai metafikció a múlt rekonstrukcióját ismét a történelmi regények klasszikus formájában végzi. A 21. század eleji provokatív, szubverzív FAK (2000-2003) az irodalmat kommunikatívvá és interaktívvá tette, a média elé vitte. Ennek hozadékai: a figyelem a nemzeti irodalom felé fordult, illetve, a horvát irodalom kilépett az ország határai közül, a volt köztársaságok irodalmi pedig megjelennek Horvátországban. A FAK nem generációs alapon, nem is irodalmi irányzatok vagy poétikák, hanem a nyitottság elvén szerveződött; a FAK-os szerzők nem alternatívok, ám mint csoportosulás a FAK alternatív képet mutatott.

Az irodalom promóciójával együtt előtérbe került a horvát irodalom további sorsa, valamint az „irodalmi divat” kérdése. Milivoj Solar szerint megváltozott az irodalom funkciója: nem a „bölcsségek tárháza”, hanem – s a globalizáció felvetette kérdések nyomán napjainkban ismét közeledik egymáshoz a közép-európai, így a horvát és a magyar irodalom – vagy az irodalomelméleti divat ritmusára változik, vagy kizárólag a piac meghatározta szórakoztatás mellett tör lándzsát.

ÖSSZEGZÉS HELYETT

(Kontextusok) A prózairodalmon belül sajátosan a két országra jellemző, tételelesen azonos tendenciák nem mutathatók fel, kapcsolódási pontok is inkább csak az egyes szerzők esetében – szinte mindig a hasonlóságon belüli eltérés dominanciájával – fedezhetők fel. Esterházy és Slamnig regényeinek posztmodern poétikák felé nyitása a „posztmodern állapot” következménye, Šoljan és Esterházy poétikájukban eltérő termelési-regény travesztiáinak hasonlósága valószínűleg csak az éppen az ezekben a regényekben összeérő történelmi-(irodalom)politikai időszaknak a következménye. Az azonos problémákra (történelem, politika) alapvetően másképp reagálnak a két ország szerzői (Fabrio – Márton; Jergovic – Esterházy); a hasonló reakció háttérében pedig legtöbbször eltérő gondolkodásmódok és attitűdök húzódnak meg (Popović – Garaczi). Az ugyanarról és hasonló alapállásból író szerzők (Ugrešić – Tolnai) poétikája pozíciójuk, valamint az aktuálpolitika következtében válik szét. A kilencvenes évek horvát és magyar irodalma között, magától értetődően, érintkezési pontok sincsenek. Irodalmon kívüli hatások következtében a két ország a FAK idejében fog szembesülni – az egész (közép-)európai térségre érvényes – azonos kihívásokkal.

(Annotációk) A dolgozat, a parttalanná válás veszélyét elkerülendő, nyitva hagyott néhány kérdést. A szerző például – a teljesség igénye nélkül – ilyennek gondolja a volt jugoszláv köztársaságok nemzeti kánonjainak és a „nagy jugoszláv” kánonnak az egymáshoz való viszonyát és e kánonok párhuzamos érvényességének következményeit az egyes nemzeti irodalmakra. Fontosnak tűnik az eltérő nemzeti terminológiákból adódó elméleti divergenciák vizsgálata. Valószínűleg izgalmas – és a konkrét eseteken túlmutató – következtetéseket lehetne levonni a horvát irodalom deterritorizált, majd reterritorizált, s néhány szerző számára az emigrációval együtt ismét deterritorizálódott lehetőségeiről és jövőjéről; a nyelv, a vallás, a születési hely-lakhely és a nemzeti irodalom kérdéseinek összefonódásáról. S végül, de nem utolsósorban nem volna talán érdektelen idővel a két ország irodalmának a globalizációra adott szépirodalmi és irodalomelméleti reakcióit sem összevetni.

VÁLOGATOTT SZAKIRODALOM

- Assmann, Jan:** A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 1999.
- Bacsó Béla** (szerk.): Filozófiai hermeneutika. Budapest, Filozófiaoktatók Továbbképző és Információs Központja, 1990.
- Bagić, Krešimir:** Treba li pisati kako dobri pisci pišu. Zagreb, Disput, 2004.
- Beker, Mirolav:** Uvod u komparativnu književnost. Zagreb, Školska knjiga, 1995.
- Biti, Vladimir:** Strano tijelo pri/povijesti. Etičko-politička granica identiteta. Zagreb, Hrvatska Sveučilišna Naklada, 2000.
- Biti, Vladimir:** Doba svjedočenja, Zagreb, Matica hrvatska, 2005.
- Bloom, Harold:** The Western Canon. The Books and School of the Ages. London, Papermac, 1996.
- Bojm, Svetlana:** Budućnost nostalgije. Beograd, Geopoetika, 2005.
- Bori Imre:** Tanulmányok a magyar-délszláv irodalmi kapcsolatokról. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1987.
- Csányi Erzsébet** (szerk.): konTEXTUS. konTEXTUS Könyvek I, Újvidék, Bölcsészettudományi Kar – Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, 2007.
- de Man, Paul:** Az olvasás allegóriái: figurális nyelv Rousseau, Nietzsche, Rilke és Proust műveiben. Budapest, Magvető, 2006.
- Derrida, Jacques – Kant, Immanuel:** Minden dolgok vége. Budapest, Századvég Kiadó, 1993.
- Flaker, Aleksandar:** Proza u trapericima. Prilog izgradnji modela prozne formacije na građi suvremenih književnosti srednjo- i istočnoevropske regije. Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1983.
- Foucault, Michel:** A szavak és a dolgok. Budapest, Osiris Kiadó, 2000.
- Foucault, Michel:** A tudás archeológiája. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
- Fried István:** Irodalomtörténetek Kelet-Közép-Európában. Olvasmányok, töprengések, értelmezések. Budapest, Ister, 1999.
- Gadamer, Hans-Georg:** Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlata. Budapest, Gondolat, 1984. Bonyhai Gábor ford.
- Geertz, Clifford:** Az értelmezés hatalma. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
- Hergešić, Ivo:** Komparativna književnost. Zagreb, Ex Libris, 2005.
- Iser, Wolfgang:** Az értelmezés világa. Gondolat Kiadó – ELTE Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék, 2004.
- Jauss, Hans Robert:** Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika. Irodalomtörténeti tanulmányok. Budapest, Osiris Kiadó, 1997.
- Józan Ildikó – Jeney Éva – Hajdu Péter** (szerk.): Kettős megvilágítás. Fordításelmélet írások Szent Jeromostól a 20. század végéig. Budapest, Balassi Kiadó, 2007.
- Kulcsár Szabó Ernő:** Irodalom és hermeneutika. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000.
- Lökös István:** Déli szláv-magyar szellemi kapcsolatok. Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 1997.
- Lökös István:** Nemzettudat, nyelv és irodalom. Horvát-szlovén-magyar irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Budapest, Lucidus Kiadó, 2002.
- Matvejević, Predrag:** Razgovori s Krležom. Zagreb, Prometej, 2001.
- Matanović, Julijana:** Krsto i Lucijan. Rasprave i eseji o povijesnom romanu. Zagreb, Naklada Ljevak, 2003.
- Márton László:** Az áhítatos embergép. Pécs, Jelenkor Kiadó, 1999.
- McHale, Brian:** Postmodernist Fiction. London, Routledge, 1989.
- Milanja, Cvjetko:** Hrvatski roman 1945.-1990. Zagreb, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, 1996.

- Módos Péter** (szerk.): Közép-európai olvasókönyv. Budapest, Osiris – Közép-európai Kulturális Intézet, 2005.
- Nemec, Krešimir**: Tragom tradicije. Ogledi iz novije hrvatske književnosti. Zagreb, Matica hrvatska, 1995.
- Nemec, Krešimir**: Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000. godine. Zagreb, Školska Knjiga, 2003.
- Nietzshce, Friedrich**: A történelem hasznáról és káráról. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.
- Schulte, Rainer and Biguenet, John** (ed.): Theories of Translation. An Anthology of Essays from Dryden to Derrida. Chicago – London, The University of Chicago Press, 1992.
- N. Kovács Tímea** (szerk.): A fordítás mint kulturális praxis. Pécs, Jelenkor Kiadó, 2004.
- Novak, Slobodan Prosperov**: Povijest Hrvatske Književnosti. Zagreb, Golden marketing, 2003.
- Oraić Tolić, Dubravka – Žmegač, Viktor** (ured.): Intertekstualnost & autoreferencijalnost. Zagreb, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1993.
- Oraić Tolić, Dubravka**: Muška moderna i ženska postmoderna. Rođenje virtualne kulture. Zagreb, Naklada Ljevak, 2005.
- Pavičić, Jurica**: Hrvatski fantastičari. Jedna književna generacija. Zagreb, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2000.
- Pogačnik, Jagna**: Proza poslije FAK-a. Zagreb, Profil, 2006.
- Ress Imre**: Kapcsolatok és keresztutak. Horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában. Budapest, L'Harmattan, 2004.
- Ricoeur, Paul**: Válogatott irodalomelméleti tanulmányok. Budapest, Osiris Kiadó, 1999.
- Rohonyi Zoltán** (szerk.): Irodalmi kánon és kanonizáció. Budapest, Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, 2001.
- Sablić Tomić, Helena**: Intimno i javno. Zagreb, Naklada Ljevak, 2002..
- Sablić Tomić, Helena**: Gola u snu. O ženskom književnom identitetu. Zagreb, Znanje, 2005.
- Slabinac, Gordana**: Sugovor s literarnim đavolom. Zagreb, Naklada Ljevak, 2006.
- Solar, Milivoj**: Laka i teška književnost. Predavanja o postmodernizmu i trivijalnoj književnosti. Zagreb, Matica hrvatska, 1995.
- Solar, Milivoj**: Povijest svjetske književnosti. Kratki pregled. Zagreb, Golden marketing, 2003.
- Steiner, George**: After Babel. Aspects of Language and Translation. Second edition. Oxford-New York, Oxford University Press, 1992.
- Szegedy-Maszák Mihály**: „Minta a szőnyegen”. A műértelmezés esélyei. Budapest, Balassi Kiadó, 1995.
- Szegedy-Maszák Mihály**: A megértés módok: fordítás és hatástörténet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.
- Thomka Beáta** (szerk.): Az irodalom elméletei I., II. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem – Jelenkor Kiadó, 1996.
- Thomka Beáta** (szerk.): Narratívák 2. Történet és fikció. Budapest, Kijarat Kiadó, 1998.
- Thomka Beáta** (szerk.): Narratívák 3. A kultúra narratívái. Budapest, Kijarat Kiadó, 1999.
- Thomka Beáta**: Beszél egy hang. Elbeszélők, poétikák. Budapest, Kijarat Kiadó, 2001.
- Thomka Beáta**: Prózai archívum. Szövegközi műveletek. Budapest, Kijarat Kiadó, 2007.
- Visković, Velimir**: U sjeni FAK-a. Zagreb, V. B. Z., 2006.
- Zima, Zdravko**: Lovac u labirintu. Zagreb, Naklada Ljevak, 2006.
- Zlutar, Andrea**: Tekst, tijelo, trauma. Zagreb, Naklada Ljevak, 2004.
- Žmegač, Viktor**: Književnost i filozofija povijesti. Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo, 1994.
- Žmegač, Viktor**: Povijesna poetika romana. Zagreb, Matica hrvatska, 2004.

SZAKMAI ÖNÉLATRAJZ

Név: Medve A. Zoltán
Születési idő, hely: 1961. 06. 25., Pécs
Elérhetőség: medvezo@enternet.hu

TANULMÁNYOK

1993: egyetemi doktori fokozat (summa cum laude, JPTE BTK): *M. A. Bulgakov A Mester és Margarita című regényének világképi háttere*
1984-1986: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar: magyar kiegészítő szak
1980-1984: Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar: magyar-orosz szak

MUNKAHELYEK

2004 – : főiskolai adjunktus a bajai Eötvös József Főiskola Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén
1999-2004: magyar nyelvi lektor az eszéki J. J. Strossmayer Egyetem Bölcsészettudományi Karán
1998-1999: szellemi szabadfoglalkozású
1991-1997: a Jelenkor Irodalmi és Művészeti Folyóirat szerkesztője
1989-1990: a pécsi Csorba Győző Megyei Könyvtár tudományos munkatársa
1984-1989: középiskolai tanár: magyar nyelv és irodalom, orosz és angol nyelv

ÖSZTÖNDÍJAK

2006-2007: MÖB kutatói ösztöndj – Horvátország, 2 hónap
2006: Eötvös József Főiskola - kutatói ösztöndíj
2005: Eötvös József Főiskola - kutatói ösztöndíj
1999: Martyn Ferenc fordítói ösztöndíj
1997: Soros-ösztöndíj: Pontes-kortárs irodalmi konferencia

PROJEKT

2007-től a „Pretepanja/Melting” projekt tanácsadója – Udruga Oximoron, Osijek
2003-tól a „Slavonija&Baranya” projekt egyik alapítótagja és állandó munkatársa.
A projekt keretén belül eddig megjelentetett könyvek:
2003: A melankólia krónikája (Posztmodern horvát költők antológiája), Pécs
2003: Jelencore (Antologija suvremene mađarske poezije), Osijek
2005: Valoviti Balaton (Antologija suvremene mađarske novele), Osijek
2005: És csak folyt a Dráva (A horvát irodalom szlavóniai rövidtörténetei), Pécs

SZERVEZETI TAGSÁG

2008-tól: Magyar Irodalomtörténeti Társaság
1991-től: JAK – tiszteletbeli tag

NYELVTUDÁS

2005: horvát nyelv („C”, felsőfok)
1989: angol nyelv („C”, középfok)
1984: orosz nyelv („C”, felsőfok)

A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ

FONTOSABB KONFERENCIA-ELŐADÁSOK

- 8. Dani Ivana Slamniga i Bore Pavlovića, Osijek, 2007. 11. 20-23. (Na granici – Ottó Tolnai i Ádám Bodor)
- Međunarodni znanstveni skup – Komparativna povijest hrvatske književnosti: „Smjerovi i metodologije komparativnog proučavanja hrvatske književnosti”, Split, 2007. 09. 27-29. (Neka pitanja kanonizacije suvremene hrvatske proze)
- Međunarodni znanstveni skup – VII. Dana Ivana Slamniga i Bore Pavlovića, Osijek-Vinkovci, 2006. 11. 23-24. (Romani o povijesti: Fabrijevi novopovijesni romani i „kao-povijesni“ romani Lászlóa Mártona)
- VIII. Međunarodni kroatistički znanstveni skup, Pécs, 2006. 10. 12-14. („Povijesni trenutci“ u hrvatsko-mađarskim književnim vezama)
- Međunarodni znanstveni skup – Komparativna povijest hrvatske književnosti: „Hrvatska književnost XX. stoljeća u prijevodima: emisija i recepcija“, Split, 2006. 09. 21-22. (Suvremena hrvatska proza u mađarskim prijevodima [od 90-ih])
- XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Gödöllő, 2006. 04. 10-12. (Szöveg-világ-fordítás)
- VIII. Apáczai Napok, Győr, 2005. 10. 20-22. (A különbözőség alakzatai)
- Dni Kultury Chorwacji – VI Dni Ivana Slamniga, Poznań, 2005. 10. 01-05. (Vodiči kroz stoljeća – M. Jergović: Dvori od oraha i Esterházy P.: Harmonia caelestis)
- VII. Međunarodni kroatistički znanstveni skup, Pécs, 2004. 12. 9-11. ([De]mitologizacija i prevodivost)
- V. Slamnigovi dani, Osijek-Budapest-Zagreb, 2003. 11. – 2004. 02. (Zapreke prevođenja)
- IV. Slamnigovi dani – Dani Bore Pavlovića, Osijek, 2002. 11. 06-09. (Mađarski ludizam)
- III. Slamnigovi dani, Osijek-Pécs, 2001. 09. (Labirint i palimpsest – Danilo Kiš i Esterházy Péter)

KÜLFÖLDI EGYETEMI ELŐADÁS

Spliti Egyetem Bölcsészettudományi Kar: Suvremena hrvatska proza u mađarskim prijevodima. Split, 2007. 11. 06.

KÖNYVKIADÓI RECENZIÓK

- Zoltán Virág: Odnosi i glasovi u tranziciji. Matica hrvatske, Osijek, 2007
- Helena Sablić Tomić – Goran Rem: Suvremena hrvatska književnost (megjelenés előtt, Sveučilište J. J. Strossmayera, Osijek, 2008)

KONTROLLSZERKESZTÉS

- És csak folyt a Dráva. Jelenkor Alapítvány, Pécs, 2005
- Endre Kukorelly: Tri 100 komada. EOS, Osijek, 2005
- A melankólia krónikája. Jelenkor Alapítvány, Pécs, 2003
- Jelec core. Matica hrvatska, Osijek, 2003
- Valoviti Balaton. Matica hrvatska, Osijek, 2005

FONTOSABB PUBLIKÁCIÓK

Önálló kötet

- Tradicija, jezik, pripovijedanje. Suvremena mađarska (kratka) priča. Matica hrvatske, Osijek, 2008

Tanulmányok

- Na granici – o prevodivosti tekstova Ottóa Tolnaia i Ádáma Bodora. (Megjelenés előtt: Filozofski fakultet, Osijek, 2008)
- Paralele i asimetrije: o nekim pitanjima kanonizacije hrvatske književnosti u Mađarskoj. (Komparativna književnost. Zbornik radova X. Književni krug, Split, 2008)
- Romani o povijesti. Nekoliko aspekata „kao-povijesnih“ i novopovijesnih romana Lászlóa Mártona i Nedjeljka Fabrija. In Oslamingu – treći. Modernitet druge polovice dvadesetog stoljeća, Ivan Slamnig & Boro Pavlović, Postmodernitet, Zbornik izabranih radova VII. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera/Filozofski fakultet Osijek, Osijek, 2007, 37-48.
- Vodiči kroz stoljeća. Miljenko Jergović: Dvori od oraha i Péter Esterházy: Harmonia Cælestis. In Nasza śródkowoeuropejska ars combinatoria. Wydawnictwo naukowe, Poznań, 2007, 417-428.
- Trenutci povijesti: suvremena hrvatska proza u mađarskim prijevodima od devedesetih. In Komparativna književnost. Zbornik radova IX. Književni krug, Split, 2007, 126-136.
- „Povijesni trenutci“ u hrvatsko-mađarskim književnim vezama (megjelenés előtt: PTE BTK)
- (De)mitologizacija i prevodivost (megjelenés előtt: PTE BTK)
- Szöveg-világ-fordítás. In MANYE XVI. Nyelvi modernizáció. Gödöllő-Pécs, 2007, 599-604.
- Teškoće prevođenja. In Oslamingu – drugi, Zbornik izabranih radova triju saziva međunarodnog znanstvenog skupa. Osijek/Poznan, 2006, 123-130.
- Prostori, materijalne stvari te priče. *Književna revija*, 2003/3, 183-188.
- Labirint i palimpsest. *Književna revija*, 2002/3-4, 107-110; In Oslamnigu, Osijek, 2003, 391-396.

Kritikák

- Magányos tangó. (Aleš Čar) *Jelenkor*, 2007/9, 977-980.
- Res publica – res privata. (Vedrana Rudan) *Jelenkor*, 2006/11, 1175-1179.
- Polilógus, metodológia, kánon. *Jelenkor*, 2006/9, 940-944.
- A nyelv, amint írja. (Robert Perišić) *Jelenkor*, 2005/1, 102-104.
- Maszada és Livada. (Drago Jančar) *Jelenkor*, 2002/2, 229-233.
- „A tűz a tűz mögött van” (Láng Zsolt) *Jelenkor*, 1994/10, 918-924.

Esszék

- Az újabb és a (majdnem) legújabb horvát prózáról – <http://www.litera.hu/object.96a396d2-b3e1-462e-b9a7-3fddd2565da4.ivy> (2007.03.03.)
- Balaton, Dráva, Adria. Két horvát-magyar antológia-párról. – www.terasz.hu/main.php?id=egyeb&page=cikk&cikk_id=10334 (2006.12.29.)
- Itt és akkor, ott és most. Németh Gábor prózáiról. *Jelenkor*, 1993/4, 309-312.
- Senkiföldjén, valahogy. Ottlik Gézaról. *Jelenkor*, 1992/5, 431-435.

FORDÍTÁSOK

Tanulmányok

- Dubravka Oraić Tolić: A valóság kihívása. A horvát próza attraktivitása a 20. és 21. század fordulóján. *Tiszatáj*, 2008/6, 46-56.
- Helena Sablić Tomić: A szlavóniai horvát irodalom rövidtörténeteinek körképe. In Csak folyt a Dráva. Jelenkor Alapítvány, Pécs, 2005, 5-18.
- Goran Rem: Töredék a posztmodern horvát költészet kultikus alakjáról. In A melankólia krónikája. Jelenkor Alapítvány, Pécs, 2003, 5-14.
- George Steiner: Gnózis és szemantika. *Jelenkor*, 2000/4, 406-416.
- George Steiner: Amit az elmélet igényel. *Nagyvilág*, 1997/7-10, 459-471.
- Petőfi S. János: A szövegkonstrukció elemei. In uő: A szöveg mint sokoldalú kutatási objektum. OPI, Budapest, 1990, 8-49.

Esszék

- Vladimir Arsenijević: Maradni? Elmenni? Visszatérni? (vagy talán egyiket sem?). *Jelenkor*, 2007/12, 1252-1257.
- Dubravka Ugrešić: Jugó-enciklopédia. *Magyar Lettre Internationale*, 2005/58, 13-14.
- Dubravka Ugrešić: A jugó mitológia lexikona. *Magyar Lettre Internationale*, 2005/58, 14-18.

Szépirodalom

- Zoran Ferić: A nő, akinél méhrakot állapítottak meg (megjelenés előtt: *Nagyvilág*, 2008)
- Miljenko Jergović: Nézz rám, Anadolka (megjelenés előtt: *Nagyvilág*, 2008)
- Goran Tribuson: Ladislav Hanak halálhíre. *Tiszatáj*, 2008/6, 57-62.
- Pavao Pavličić: Zágráb őrangyala. *Tiszatáj*, 2008/6, 116-118.
- Marinela: Az álombeli meztelen nő. <http://www.litera.hu/object.0c13e3a7-d40e-4d6f-befd-7e5d30175a3f.ivy> (2007. 03. 03.)
- Edo Popović: Az ember, aki megölte saját árnyékát. <http://www.litera.hu/object.37a628b9-1b22-4b05-9343-9a860d149dce.ivy> (2007. 03. 03.)
- Edo Budiša: A Titkok boltja. <http://www.litera.hu/object.7c71f776-8b05-429c-9e32-b9ddc0ba7bb8.ivy> (2007.03. 03.)
- Delimir Rešicki: Hókutya. *Jelenkor*, 2006/11, 1175-1179.
- Josip Cvenić: Csavaros ajtók (kézirat). Pécsi Horvát Színház, Pécs, 2003
- Tizenhét kortárs horvát novella az *És a Dráva csak folyt* című antológiában. (Jelenkor Alapítvány, Pécs, 2005)

OPPONENSI VÉLEMÉNYEK

Medve A. Zoltán: *KONTEXTUSOK ÉS ANNOTÁCIÓK. Adalékok a kortárs horvát próza történeti-komparatív vizsgálatához* című doktori értekezéséről

Az összehasonlító irodalomtudományban fontos helyet foglalnak el azon kutatások, melyek valamely mű, szerző, irányzat tanulmányozásakor egy idegen nyelvi/kulturális térségben új olvasatokat fedeznek fel, a művészi értékek, az esztétikai rétegzettség másfajta összefüggéseit kívánják feltérképezni, valamint a nyugati esztétikai kánonok, a közép-kelet európai kulturális önreflexió diskurzusának szerteágazó hálózatait a hazai közegbe helyezve rámutatnak ezek különbözőségeire, hasonlóságaira, így megnyitva az utat a különböző látásmódok és a gondolkodás pluralitásához.

Medve A. Zoltán *KONTEXTUSOK ÉS ANNOTÁCIÓK. Adalékok a kortárs horvát próza történeti-komparatív vizsgálatához* című doktori értekezése új pluralizmusával mélyebb, dialektikus értelmet kölcsönöz a hazai irodalomtudományban. Az értekezés az 1990 után keletkezett és Magyarországon is kiadott horvát prózák kontextusba helyezésére és annotálására tesz kísérletet. Medve jól kidolgozott gondolatmenetet fejt ki, melynek során rendkívül kiterjedt anyagot vesz figyelembe, egyszerre mozog otthonosan a kortárs magyar és a horvát irodalomban, valamint az irodalomelmélet és a kultúrtörténet területén. A két nagy egységből álló első rész – *Az elmélet kontextusai* – a horvát és a magyar elméletek bevonásával a teoretikus kereteket jelöli ki, valamint a vizsgált irányzatok, szerzők és művek kontextusba állításához tágabb irodalomelméleti és kultúrtörténeti háttérrel biztosít. A *Textusok, kontextusok, annotációk* címet viselő második rész alapvetően irodalomtörténetileírő jellegű, és lehetővé teszi az előző fejezetekben körvonalazott kérdéskör újabb, konkrét példákra keresztül való, komparatív felmutatását, így a korábbi fejtegetések megfelelő alappal szolgálnak a tárgyalt művek értelmezéséhez. A disszertációt nagyon gazdag melléklet és szakirodalom zárja.

A dolgozat első alappillére a világirodalom, a nemzeti irodalom, az összehasonlító irodalomtudomány egyik legfontosabb szervezőelvén, a solari maximán nyugszik, mely szerint „egy új világirodalom jön létre, amelyet az egység a különbözőségben jellemez: minden kultúra és nemzet a saját tapasztalatairól beszél, de az egymás kölcsönös megismerése és a fordítások miatt fokozatosan kiépül az irodalomnak mint művészetnek az egységes világtapasztalata” (10. o.). Az érintkezési pontok és az idegennel való kapcsolat a kis (minor) népek és nyelvek irodalmában különösen nagy jelentőségű. Egyrészt az idegen, ismeretlen eszmék megismerése felé vezető híd szerepét tölti be, másrészt tájékozódási pontként szolgálhat az adott irodalom saját értékeinek vagy esetleges értéktelenségének felismerését illetően, fejti ki Medve. Az összehasonlító irodalomtudomány expanzióját a legszélesebb skáláig tágítja, a nemzeti irodalom és a kultúra mellett a posztmodern, a dekonstrukció, az újhistoricizmus, a posztkolonializmus, a feminizmus, a *gender studies* megjelenéséig, mely során egy nemzetek feletti, és elsősorban nem nemzeti vonalak mentén újra- és átrendeződő kultúrafogalomra is reflektál. Az összehasonlító irodalomtudomány így az általánosabb „cultural studies” egyik ágaként is elképzelhető. A felmutató írások kulcsszavai leggyakrabban a „trans”, az „inter” és a „multi” affixumokkal kezdődnek. Reflektálatlan és gondolkodásra késztet az a tézis, amelyet Medve Szegedy-Maszák Mihály nézetét alapul véve fogalmaz meg a dolgozat elején: „a huszonegyedik század eleji magyar irodalomtudomány egyik legégetőbb problémáját – de valószínűleg minden kis nyelv irodalomtudományának esetében hasonló korlátokba ütközünk – Szegedy-Maszák Mihály abban látja, hogy az összehasonlító irodalomtudománnyal foglalkozók a különféle objektív akadályok miatt (amelyek közül a legnagyobb az alapvető külföldi szakirodalom hozzáférhetetlensége volt) nem tudtak kellőképpen tájékozódni a világ irodalmait illetően, valamint a komparatisták állandó panaszában, a folytonos lemaradottság-érzésben. Mindezek – különösen a volt „keleti

blokk” országainak tudományos munkáiban – konfúz, egymással sokszor nem kommunikáló terminológiákat, s ebből következően sok ponton divergáló elméleteket eredményeztek: „...ékesen megmutatkozott, mennyire eltérő nyelven beszélnek s gondolkodnak a magyar tudósok, jórészt azért, mert mindegyikük más irodalomra figyel. Eltérő módon olvassák e költő [József Attila] műveit azok, akik a német, francia vagy angolszász irodalomban mozognak otthonosan.” (47. o.)

A kánonnak az összehasonlító irodalomtudományban elfoglalt központi kérdése mellett Medve a fordítás kulcsfontosságú szerepe felé fordítja a figyelmet. Itt osztom a romantikus Goethe és Humboldt műfordításról szóló eszmefuttatását, miszerint a jó fordítás legfőbb erénye abban található, ha nem az idegenség érződik a lefordított műben, hanem az idegen. Tudniillik az idegenségnek és az idegennek a fordításban való megjelenését vizsgálva ugyanis ez az elmélet máig is érvényes problémákat vet fel. Medve rámutat ugyan, de nem fejt ki, miért van az, hogy „Magyarországon, s a legtöbb közép-európai kis nyelveket beszélő országban – eltérően a nyugati országok gyakorlatától – a versek fordítása hagyományosan nagyon formahű: ezekben az országokban a nemzeti irodalom leginkább a fordításirodalom alapján és a fordításban megjelent írások mintáit követve jelent meg.” Medve részletesen körüljárja, de kevésbé reflektálva foglalja össze a fordítás hermeneutikai megközelítését is. „George Steiner szerint – írja – a fordítás egyenlő az idegenség megértésével és fordításával, a fordítás a „megértés demonstratív állítása.” (55. o.) Gadamernél az írás nem megértődik, mint a beszéd, hanem szinte kategorikus imperativusként követeli ki a megértést: „minden, ami írva van, azt kívánja, hogy megértsék”, s a megértés esetében mindig egyfajta „visszaváltoztatást hajtunk végre, amit Gadamer nagyon tág értelemben fordításnak nevez. Lényege az elevenség: egy élettelen átfordítása a megértés újfajta elevenségébe, vagy egy másik nyelven való megértés elevenségébe. „A fordítás folyamata alapján véve az emberi világ megértés és a társadalmi kommunikáció minden titkát magában foglalja.” A megértés az értelmező és a szöveg kezdetben egymással szemben álló horizontjait fogja össze: a megértés nem más, mint a különböző horizontok összeolvadása (...). A fordító-interprátornak eszerint el kell sajátítania, hogy különböző – jelenbeli és múltbeli; sokszor „támadó” és sokszor „ellenálló” – horizontokon keresztül tudja szemlélni a dolgokat, de legalábbis el kell fogadnia a különböző horizontok létét.”” Riffatere-re hivatkozva fejt ki Medve, hogy az irodalmi fordítás elsősorban azt fordítja, amire az eredeti csak utal. Ezt a véleményt osztja Szegedy-Maszák is, mondja a szerző, amikor az eredeti szöveg fordítás alapján történő adekvát megértésről szól: „»...az irodalomban a mellékjelentés a lényeg, az pedig elvész a fordításban, minden azon múlik, hogy létrejön-e a mellékjelentések új rendszere. Ezek az új rendszerek, amelyek tulajdonképpen a fordított művek saját világát adják, Szegedy-Maszák szerint a magyar irodalom fordításaiban általában képtelenek megformálódni.«” (56.o) Mi ennek az oka, miért van ez így? Vajon a magyar fordításhagyomány kevésbé fogadja el a különböző horizontok létét? Vagy a magyarra fordító túlságosan megőrzi saját anyanyelve jogait, így kevésbé érvényesíti mindazt, ami a szövegben és kifejezésmódban ettől a nyelvtől idegen? Vagy ennek a magyar történeti érzék mindent meghatározó volta az akadálya?

Medve a fordíthatóság/fordíthatatlanság oppozíciójáról Parti Nagy Lajos: *Rókatárgy alkonyatkor* és Kukorelly Endre: *Három 100 darab* című horvát nyelvű versfordításával foglalkozik részletesen. „A magyar-horvát fordításirodalmat illetően a fordítás legtöbbször megoldhatatlan nehézségei és szinte törvényszerű buktatói a rendelkezésünkre álló szövegek közül legjobban a középgeneráció írói közül a minden okkal legkevésbé fordított Parti Nagy Lajos szövegei esetében mutatkoznak meg a legtisztábban és legparadigmatikusabban” – írja Medve (74. o), majd rámutat a két nyelv alapvető grammatikai struktúrájára, többek között arra is, mennyire direktebb a horvát (de a szlovén és a szerb is) a magyarnál, sőt mennyire lágyabbak a magyar udvariassági formák a horvátnál (szlovénál, szerbnél) stb.

(Megjegyzem, Parti Nagy Lajosnak az 1992-es Vilenica Nemzetközi Írótalálkozó alkalmával kiadott többnyelvű gyűjteményes kötetben a *Hogy megszűnt*, a *Holdvilág*, a *Papírdal* című versei csak magyarul jelentek meg, miközben a *hullámozó Balaton* című novellája nyelvi játékokkal, irodalmi és kulturális allúziókkal, érzékelhető mélyszemantikai tartalmakkal terhelve olvasható szlovénul.) A szlovén példából is jól érzékelhető Medve azon megállapítása, miszerint Parti Nagy „személyes látásmódja, nyelvének állandó hapax legomenonjai az aktuális valóságot, az irodalmi hagyományt és a nyelvi neologizmusokat referenciális szinten is szimbiotikusan egybeolvasztják.” (76. o.)

Az értekezés *A látható és láthatatlan Közép-Európa*, valamint *A kortárs horvát próza a komparatiztika tükrében* című alfejezetei tárják fel a magyar–horvát komparatiztika legkomplexebb dimenzióit. Az itt felvetett kérdések több szempontú végiggondolása hatalmas dimenziókat nyit meg. A kiterjedt horvát szakismeretekre támaszkodó többlet igazi komparatista gondolati dinamizmust hoz létre. Medve A. Zoltán dolgozata Kunderával kezdve, Margis „referenciális klasszikus nyelvfilozófiai-jelentéstani problémáján” (106. o.) át, Kiš kulturológiai szempontú vizsgálatán keresztül, Konrád György gondolatait és másokat is érintve próbálja körüljárni az „olvasható” Közép- (Kelet) –Európát.

A balkáni háború idejétől kezdve Horvátország és Magyarország kulturális téren hosszú ideig kontextus nélkül maradt, állapítja meg Medve, majd hozzáfűzi, „tény, hogy Magyarország még ma is leginkább légüres térben mozog a horvát irodalmat illetően: nem rendelkezünk kellő mennyiségű információval a horvátországi kulturális és irodalmi orientációkról. Ami a prózát illeti, Horvátországban ugyanakkor szinte minden hazánkban és külföldön fontosabbnak tartott kortárs magyar művet megjelentettek fordításban.” (124. o.) Míg Magyarországon a textualitás, szövegszerűség – a fiktív prioritása nyomán az iseri imaginárius és a lehetséges világok dominanciájának – poétikai kérdése állt az irodalmat művelők és az irodalommal foglalkozók érdeklődésének középpontjában, addig a horvát irodalom önmagába zárult, és e korszak horvát irodalmát egyértelműen és érthetően az irodalmon kívüli valóság, a történelmi-politikai helyzet határozta meg. Míg Magyarországon – kissé leegyszerűsítve – a nyelv szerepét kiemelő poétika körül folyt a diskurzus, Horvátországban nagyjából ekkor kezdődött el egy komoly polémia a háborús irodalom regényeiről a mimetizmus, a valóság és annak irodalmi megjelenése kapcsán. Poétikai szempontból a korszak prózairodalmában a posztmimetikus stratégia lesz a közös nevező: ezen belül pedig az intertextualitás, a dokumentarizmus és az autobiografizmus hármásának mátrixában, valamint a poszttraumatikus próza tematikus hálójában helyezhetők el a háborús regények (a kritikai mimetizmust művelő Robert Perišić, a romantikus eszkapizmus írója, Robert Mlinarac, a horvát urbánus táj írói, Popović, Rešicki, Ferić, akik a várost mint a legkülönbözőbb impulzusok kaotikus és átláthatatlan közegét élik meg, ahol az emberek paradox sorsa a társas magány). Az ellenszegülés viszont az esszéisztikus prózában találta meg kifejezőmódját, és olyan íróknak hozott hírnevet, mint Slavenka Drakulić, Predrag Matvejević és Dubravka Ugrešić. Medve irodalmi párhuzamokkal szemléltetve mutatja be a horvát–magyar komparatiztika mibenlétét; összevetve a reformer és revolucionista Edo Popović és Garaczi László szövegei poétikájának metonimikus-asszociációs látásmódját, meseszerűségét, eklektikusságát, az írás aktuális kronotoposztát stb. A kilencvenes évek horvát prózájában a háború poszttraumatikus feldolgozásának egyik leggyakoribb formája az autobiografikus nosztalgia. „Az autobiográfia egyik legadekvátabb formája – jelen esetben elsősorban a személyes nosztalgia és az „én színrevitele” miatt – a szépírással érintkező esszé” – írja Medve. Dubravka Ugrešić sajátosan autobiografikus-esszéisztikus prózája egyéni Jugoszlávia-nosztalgijának párhuzamai Tolnai Ottó nosztalgikus írásainak állandó „esszémagatartása”-ban (Thomka) kereshetők.

Az értekezés *Történelem, fikció, narráció* című fejezete a 20. század második felétől visszatérő historiográfia és irodalom, mindenekelőtt pedig a historiográfia és a narráció

kapcsolatának kérdését tárgyalja. Középpontba állítja a narrativista történetfilozófiát, mindenekelőtt Hayden White, Frank Ankersmit, Arthur C. Danto, Ricoeur, Rüsen elméletére alapozva írja, hogy a magyarázat és leírás általi megismerés lehetőségét állító történelemfilozófiával szemben a történelem és a fikciós próza egymással rokon vonásait hangsúlyozza, mondván, hogy a múlt egyszeri eseményeit összefüggéseiben és befejezettségében a narratíva idézi meg. A historiográfiai rétegek narrativizálása körül kialakult diskurzust hívja Medve segítségül, amikor elmélyült komparatista érdeklődéssel állítja szembe Nedjelko Fabrio „új történelmi regény” koncepcióját Márton László „pszeudo-történelmi regény”-ével, valamint Esterházy Péter *Harmonia Caelestis* és Miljenko Jergović *Dvori od oraha* („Diófakastélyok”) című opus magnumát. A két utóbbi szerző a jelenből szemlélt múltat állítja regénye középpontjába, a (nemzeti) történelmet, a kollektív emlékezetet; különbözőségük viszont a „hogyanban” érhető tetten. A dolgozat e részében Medve óriási forrásanyag birtokában a „hogyanra” mutat rá, és tetten is éri azt. Az értekezés ebben a témakörben óriási adósságot is törleszt. Míg Jergović regényében a faktív áramlik a fikatívbe, ahol a hivatalos történelem szubjektivizálódik, átstrukturálódik, és az egyén-kisember szempontjából mesélődik, valamint ontológiai kérdésként értelmeződik, addig Esterházy poétikájának bravúrja az episztemé felé elmozdulva világa textuálisan formált, s műveinek határait a nyelv jelöli ki. Esterházy kauzalitás helyett figurativitással dolgozik. Viszont „mindkét regényben sajátos nyomozás folyik, mindkét szerző a múlt és a történelem nyomába ered. Jergović *Dvori od oraha* című regényében e nyomozás folyamatát egy inverz lineáris meseként mondja el, amelyben *de facto* egy nép sorsa és történelme után nyomoz, s amely regény-nyomozás emiatt dominánsan ontologikus jellegű. Esterházy az anekdoták jellemzően kerek és önálló funkciójú mikrotörténeteit folytonosan egymásra vonatkoztatja, s így éppen a mesemondás (Jergović-i) hömpölygését darabolja szét. Esterházy regénye az ontológiai nyomozások már meglévő, ám sokféleképpen értelmezhető eredményeire épül; Jergović az ontológiát vallatja. Mindkét nyomozás lezáratlan: Jergović végső kérdésére nincsen autentikus válasz, Esterházy válaszaira nincsenek autentikus kérdések.” (221. o.) – állapítja meg tökéletesen Medve A. Zoltán, és én ebben maradéktalanul egyetértek a szerzővel.

Medve A. Zoltán értekezése hiánypótló írás, jelentős és kiváló eredményeket hozó munka, amely méltán tölti be az említett légüres tér egy darabját.

Medve A. Zoltán doktori (PhD) értekezését *summa cum laude* minősítéssel ajánlom elfogadásra.

Dr. Rudaš Jutka
 habil. egyetemi docens

Maribor, 2008. augusztus 31.

A kortárs horvát prózairodalom 1990 utáni alakulását, magyarországi fogadtatását, kontextuális és intertextuális összefüggéseit annotációs kiegészítésekkel ellátó dolgozat az etnikumközi dialógus problémaköreinek olyasfajta áttekintése, amely erőteljesen szembesül és szembesít a nemzeti önismeret, a nemzeti identitás befolyásolta nyelvi hagyományokkal, kulturális emlékezetformákkal. Bőséges példaanyaggal igyekszik konkretizálni a teoretikus kereteket, a fordítás gyakorlati vetületeit termékeny irodalomelméleti és kultúrtörténeti szemlélettel állítva a vizsgálódás középpontjába. A jelentékeny mozzanatokra, párhuzamos jelenségekre, rokon vonásokra koncentráló gondolkodás jellemzi, szintetizáló jellegű összképet kíván nyújtani, amely kiválóan hasznosítható minden további formatörténeti és kapcsolattörténeti kutatás számára.

A disszertáns szakavatott műfordítóként jó érzéssel emeli be gondolatmenetébe az emigráció, a traumatizáció, a regionalizmus és a provincialitás komplex kérdéskörét, körültekintő módon tágítva ki a kört a horvát, a szerb, a szlovén művészet és irodalom utóbbi évtizedeinek jelentős fejleményeire. Az individualitás vonalán és a szellem síkján is hasonló felismerésekig jut el, hiszen bizonyítani tudja, hogy a nemzeti identitás olyan elemei, mint a hősök, mítoszok, szokások gyorsan megváltoztathatók, de maga az identitás (egy, esetenként több nemzethez és kultúrájához tartozás érzése) sokkal stabilabb. A munka fontos érdeme, hogy miközben az (ön)reprezentációról alkotható elképzelések nyitottságát, az önviszonyulás elemi igényének interaktív jellegét hangsúlyozza, a kulturális és a regionális identitás eltérő szemléletformáit, stílusváltozatait az egyidejű és kölcsönös párbeszéd kialakítása érdekében ütközteti egymással.

Az elméleti alapoást reprezentálni hivatott bevezető, összegző fejezeteket kissé elnagyoltnak, aránytalannak érzem, ismeretterjesztő, általánosító érvényük valamivel erősebb, mint az újdonságértékük. A gyümölcsöző felismerések közül viszont kiemelném azokat (pl. 20-24. és 73-78. oldalak), amelyek révén teljesen újszerű kiindulópontból sikerül megközelíteni a köztes helyzet szituációjában kialakuló (nyelvi) magányosságot, minor és maior pozíció kulturális keveredéssel kapcsolatos feltételrendszerét, vagy éppen az idézetesség szerepének funkcióváltásait, kódcsereit. Aprólékosan és jól kidolgozottak a grammatikai, szintaktikai részletekig menő, téma-réma viszonyokat tisztázó szövegösszevetések, a fordítás nehézségeit láttató egybeolvasások. Sajnálatos azonban, hogy komoly műfordítói munkássága ellenére sem kíván a szerző állást foglalni a fordítások formai, ritmikai stb. megoldásainak minőségét illetően, inkább csak sejteti, milyen mértékű színvonalbeli eltérés érzékelhető a horvát-magyar és a magyar-horvát átültetések között. Ehhez finom érzéssel emeli ki Darvasi László több nyelven is hozzáférhető könyvének (*Szerezni egy nőt*) különböző címadásait, a német „besorgen”, és a horvát „nabaviti” variációt helyezve egymás mellé. Egyébként a német változatot a szlovén szintén követi (*Dobiti žensko*, fordította: Marjanca Mihelič, *Beletrina*, 2005), sőt a horvát megoldás egyben (*Nabaviti ženu*, fordította: Kristina Peternai, *Fraktura*, 2005) a bibliai fordulatból eredeztethető magyar cím tökéletes horvát megfelelője, ami érdekes véletlen is lehet, de fordítói leleménynek ugyancsak tekinthető.

Az értekezés igen eredeti szempontból közelít a szintetikus horvát irodalomtörténethez, lényegi kérdései: „Milyen alapokon – területi, nyelvi, kulturális, vallási – húzható meg a határ a horvát és a nem horvát irodalom között? Az emigrációban élő horvát alkotók a horvát irodalomtörténet integráns alakjai-e vagy sem? Mennyire szól bele a politika az irodalomba s ezen keresztül a kánonképződésbe?” (98. oldal) Erőteljesen rávilágít, hogy a háborúk következtében elhalványodott a reflexió lehetősége, megszűntek a kapcsolatok, megszakadt az információáramlás, s olyan változások következtek be, amelyek egyértelművé

tették, hogy azokról a nyelvi területekről, amelyek kevésbé ismerik a térséget, aligha fog érkezni kritikai reflexió. Sokkal inkább azokról a területekről érdemes kedvező fogadtatásra számítani, ahol értik, értékelik a horvát nyelvet, ahol a szövegek akár fordítások nélkül is olvashatók, tehát a közvetlen, a leggyorsabb reflexeknek, amelyek hatással vannak az alkotókra és a kulturális szituációra is, ilyen irányokból kellene érkezniük.

Medve A. Zoltán munkája széles szakirodalmi bázisra támaszkodik, kreatív módon próbálja összekapcsolni a szlavisztikai, a jugoszlavisztikai, ezen belül a kroatisztikai kutatások komoly eredményeit és friss felismeréseit. Hasznos belátásainak sorában külön kiemeli Ady Endre jelentőségét, azt a viszonylatrendszert, amelyben a magyar alkotó egyszerre lehetett meghatározó jelentőségű mintakép a különböző származású, nyelvű, felekezeti hovatartozású kortársai, tisztelői számára. A dolgozat értékét növelhette volna, ha ezt az összefüggést az interpretációban is hasznosítja. Ugyanis Miroslav Krleža, Todor Manojlović, Veljko Petrović, Marko Maletin vagy éppen Danilo Kiš hasonló erővel érzékelték Ady Endre nyomán, hogy a saját és az idegen közötti feszültségek mélyén látni érdemes azt a perlekedő viszonyt, amely kiélezi a benneállás tudata és a töréspontok közötti kapcsolatot. Ha az ember csomópont, mozzanatok sora, akkor szüksége van a Másikra, mert a Másik, mint egy másik önmaga(m) már itt van, amikor körülnézünk a világban és elindulunk az ösvényein. Térségünk etnikai keveredése szinte kizárólag csak a legelemibb, ösztönös vágyak kielégítési szándékát perpcionáltatja a hatalmi, politikai játszmákban, s ha kizárólag ezt a felfogásmódot társítják e régiók nyelvi-kulturális viszonyainak feltérképezéséhez, akkor az egymás szomszédságában élő kis nemzetek sokfajta idegensége mindig szembeállítható lesz az autentikus értékek képviselőjével. A nevezettek mindegyike valószínűleg azt méltányolta Ady Endre révén, hogy a saját és az idegen közötti cserék segítségével megváltoztatható a saját tapasztalat, ami a saját mindig mozgásban lévő értelmezését előlegezi, a világ politikai térképén kicsinek lenni pedig sosem jelentheti a szellemi lemaradást, az alkotóerő hiányát, a pusztá vegetálást.

A horvátok magyarságképének részletezéséhez nélkülözhetetlen ismerni Lőkös István *Nemzettudat és regény* (Debrecen, 2004) című könyvét, a folyóirat-hagyomány egykori és mostani körképéhez viszont a Dubravka Djurić és Miško Šuvaković szerkesztette *Impossible Histories: Historical Avant-gardes, Neo-avant-gardes, and Post-avant-gardes in Yugoslavia, 1918-1991*. (Cambridge – Massachusetts, 2003), továbbá a Cvjetko Milanja összeállította *Postmodernizam, iskustva jezika u hrvatskoj književnosti i umjetnosti* (Zagreb, 2003) kötetek kínálnak alapvető támpontokat. Az angolszász területek felé tájékozódó horvát irodalmi modernség és posztmodernség jellemzőiről, valamint a ludizmus komplex jelenségéről Bernarda Katušić fontos munkája, a *Slast kratkih spojeva* (Zagreb, 2000) nyújt kimerítő összegzést, Konrád György recepciójához pedig fontos adalék lehet Mirko Kovač bíráló élű, elegáns eszmefuttatása (*Karagyörgy Konrád*) is.

A dolgozatíró, vállalva az összemérhetetlenség kockázatát, kellő arányérzékkel társít egymással bizonyos horvát és magyar alkotásokat. A közösnek tekinthető stiláris szempontok, nyelvhasználati módok, a hasonlóan tűnő kultúrafelfogás, történelemszemlélet és tengerélmény jelzik a főbb csomópontokat. Magam úgy látom, hogy például Edo Popović munkássága sokkal inkább Balázs Attiláéval és Krausz Tivadaréval rokonítható, de hogy ne csak Újvidékről és Rozsnyóról elszármazott írókat említsek, velük együtt kiemelném Nagy Attila Kristóf (1963-1998) nevét. Figyelemre méltóan kidolgozott a háborús diskurzus művészeti, irodalmi vetületeit tárgyaló szerkezeti egység (143-148. oldal), s a vallási-kulturális különbségekre visszavezetett projekciós mechanizmusok bemutatása. Ennek a témakörnek az árnyalásához számításba lehetett volna venni a nacionalizmust, az irracionális, a felekezeti szimbolizmust értelmező szakmunkák némelyikét, nevezetesen Nenad Mišćević, Ivan Čolović, Petar Anđelović, Mitja Velikonja, Marjan Smrke, Renata Salecl, Slavoj Žižek, Paul Mojzes kötetét. A traumatizáció folyamatainak tisztázásához, a

háborús és poszttraumatikus női irodalom dokumentarizmusának értékeléséhez (149-156. oldal) elengedhetetlen számításba venni mondjuk Cathy Caruth, Jacques Derrida, Zygmunt Bauman, Dominick LaCapra, Giorgio Agamben műveit. A tömegkultúra és az arisztokratikus regiszter átjárását, az értékrendek relativizációját, az urbánus mikrovilágok bejárását reprezentáló prózaformák nyilvánvaló párhuzamait (223-224. oldal) továbbtágítandónak vélem Will Self, John Trolan, Joseph O'Connor alkotásainak, valamint a Patrick MacCabe és a Roddy Doyle regények Neil Jordan és Stephen Frears készítette filmadaptációinak irányába.

Medve A. Zoltán kiváló műfordítói képességeit dicsérik a mellékelt szövegátültetések. Személyében a horvát kultúra avatott tolmácsolóját tisztelhetjük, aki évek óta hozzájárul az ex-jugoszláviai térség színes etnikai mozaikjának széles körű bemutatásához, a fordítást igazi kulturális praxisként működtetve. Szerkesztőként is komoly érdemeket szerzett a transznacionális párbeszéd és a kulturális cserefolyamatok kezdeményezőjeként, támogatójaként. Disszertációja biztos kiindulópont lehet a volt jugoszláv köztársaságok nemzeti kánonjainak és a „nagy jugoszláv” kánonnak a komparatív vizsgálatokor, különös tekintettel az egymáshoz való viszonyokra és a többféle kánon párhuzamos érvényességének egyes nemzeti irodalmakra kiható összefüggéseire, következményeire.

Medve A. Zoltán doktori értekezése jelentős kutatási témát dolgoz fel átfogó jelleggel, célkitűzése tudományos szempontból időszerű, szakmai színvonala és eredményei alapján megfelel a fokozatszerzés követelményeinek. A disszertáció nyilvános vitára bocsátását javaslom, elfogadását támogatom.

Dr. Virág Zoltán
egyetemi docens

Szeged, 2008. augusztus 26.

VÁLASZ

Rudaš Jutka és Virág Zoltán opponensi véleményeire

Nagyon köszönöm Rudaš Jutka és Virág Zoltán alapos, értő–megértő, gondolatébresztő és helyenként kritikus, ám a dolgozat központi szándékait – a plurális gondolkodásra és szintetizálásra való törekvést – elfogadó véleményét.

A bírálatok és a dolgozat egymáshoz igazítása helyett – ami elkerülhetetlenül a munka újbóli összefoglalását kívánná meg – válaszómban az explicit és látens, esetenként lehet, hogy csak általam „beleolvasott” kérdésekre és megjegyzésekre fogok reagálni.

Mindkét opponens a véleményük szerint nem kellően kifejtett, a kérdésesnek tartott és/vagy továbbgondolásra érdemes elemeket emeli ki. Rudaš Jutka a dolgozathoz belülről közelít, a dolgozat logikáját és a dolgozatba bekerült anyagok összefüggéseit és miértjeit vizsgálja; Virág Zoltán inkább külső szempontokat alkalmaz, a be nem került anyagokra hívja fel a figyelmet. Az opponensi vélemények eltérő szemléletmódja azt kívánja, hogy a két bíráló észrevételeit külön válaszoljam meg.

Rudaš Jutka elsősorban a fordítással mint egyrészt az idegen, ismeretlen eszmék megismerése felé vezető híd szerepével, másrészt mint az adott irodalom saját értékeinek vagy esetleges értéktelenségének felismerését segítő tájékozódási ponttal kapcsolatban tesz fel kérdéseket. „Reflektálatlan és gondolkodásra készítet az a tézis, hogy a huszonegyedik század eleji magyar irodalomtudomány egyik legégetőbb problémája – de valószínűleg minden kis nyelv irodalomtudományának esetében hasonló korlátokba ütközünk – az, hogy az összehasonlító irodalomtudománnyal foglalkozók különféle objektív akadályok miatt nem tudtak kellőképpen tájékozódni a világ irodalmait illetően, valamint a komparatisták állandó panasza, a folytonos lemaradottság-érzés. Mindezek konfúz, egymással sokszor nem kommunikáló terminológiákat, s ebből következően sok ponton divergáló elméleteket eredményeztek.” Szegedy-Maszák gondolata mindenekelőtt az úgynevezett nyugati irodalom 1945 és 1989 közötti magyarországi recepciójára vonatkozik, de az alapvető irodalom és szakirodalom hozzáférhetetlenségével – kisebb mértékben ugyan és talán rövidebb ideig – még a volt Jugoszlávia tagállamainak irodalmi esetében is szembesülhetek a magyarországi szakemberek. A jugoszláviai irodalomban való tájékozódást annak ténye is nehezítette, hogy az kifelé többé-kevésbé egységesként kívánt mutatkozni, ugyanakkor nyilvánvalóan több nemzeti irodalomból állt össze. Az önmagunk utolérése és ezzel párhuzamosan a lemaradásból következő, az adott nyelvből/elméleti mátrixból hiányzó terminológiák meghonosítása – amennyiben egyáltalán törekszünk erre – hosszú időt vesz igénybe; a kumulálódott és hazánkban feldolgozatlan ismeret- és tudásanyag még ma is a le- és megkésetttség érzését erősíti. Annak ellenére, hogy a hivatalos álláspont szerint Magyarországon mind a szépirodalom, mind pedig a szakirodalom fordítása viszonylag erősnek mondható, az aszinkron és a lemaradás – különösen a szakirodalom területén – még ma sem tekinthető elhanyagolhatónak.

Rudaš Jutka másik fordítással kapcsolatos kérdése: a dolgozat rámutat ugyan, de nem fejt ki, miért van az, hogy „Magyarországon, s a legtöbb közép-európai kis nyelveket beszélő országban – eltérően a nyugati országok gyakorlatától – a versek fordítása hagyományosan nagyon formahű”. Meglátásom szerint a válasz két – egy történeti és egy nyelvi – összetevőből áll: a közép-európai kis nyelvek irodalmi, így a magyar nemzeti irodalom is a nagy nyelvek irodalmi fordításai alapján és a fordításban megjelent írásként mintáit követve jelent meg: ezekben az országokban a nemzeti szépirodalom és az irodalmi nyelv kialakításának egyik legfontosabb eszköze a fordítás volt. A magyarországi formahűség meggyökeresedéséhez – nagy időbeli ugrással, de még korunk irodalmára is érvényesen – döntő hatást gyakorolt a *Nyugat* eszteticizmusa és forma-kultusza, ahogyan arra Kosztolányi

és Babits kapcsán utal is a dolgozat. Napjainkban részben ezt a szemléletmódot viszi tovább és táplálja a sok szempontból etalonnak tekintett *Holmi* című folyóirat szerkesztési gyakorlata. A formahűség másik, nyelvi oka: a magyar nyelv alkalmas mind a nyugati-időmértékes, mind pedig a magyaros-hangsúlyos verselésre. A formahűség, különösen, ha a nyelv ezt természetes módon lehetővé teszi, nem jelenti egyben és szükségszerűen a goethei és humboldti fordításelmélet által is kívánatosnak tartott „idegen” célnyelvben történő meg nem tarthatóságát.

A dolgozat – kapcsolódik szorosan az előző kérdéshez Rudaš Jutka következő észrevétele – „részletesen körüljárja, de kevésbé reflektálva foglalja össze a fordítás hermeneutikai megközelítését is. Riffatere-re és Szegedy-Maszákra hivatkozva fejti ki, hogy az irodalmi fordítás elsősorban azt fordítja, amire az eredeti csak utal: „az irodalomban a mellékjelentés a lényeg, az pedig elvész a fordításban, minden azon múlik, hogy létrejön-e a mellékjelentések új rendszere. Ezek az új rendszerek, amelyek tulajdonképpen a fordított művek saját világát adják, Szegedy-Maszák szerint a magyar irodalom fordításaiban általában képtelenek megformálódni. Mi ennek az oka, miért van ez így?” A magyar irodalom mellékjelentéseinek, azaz mindenekelőtt történelmi-kulturális allúzióinak hálózata más nyelven – ahogy az kevés kivétellel (például a dolgozatban is vizsgált Darvasi és Bodor kivételével) a horvát fordítások esetében is – legalább két okból nehezen formálódik meg: egyrészt a magyar nyelv elszigeteltsége, a semmilyen környező nyelvhez nem hasonlító lexikája és grammatikája, valamint a nyelv hordozta kulturális mátrixok és gondolkodásmódok miatt; másrészt arányaiban nagyon kisszámú magyar alkotás látott és lát napvilágot kiemelkedő írók vagy költők tomálcsolásában, s a „gyakorlattól” eltérően – s erre Szegedy-Maszák hívja fel a figyelmünket – elvértve akad olyan külföldön élt vagy élő magyar író, aki ne magyarul, hanem az adott ország nyelvén írt volna/írna. Mindezek következtében az „idegen” szinte egyáltalán nem, de talán még az „idegenség” befogadható-megérthető formája sem nagyon tud megmutatkozni a magyar irodalom fordításaiban.

*

Virág Zoltán analitikusabb opponensi véleményének első választ igénylő megjegyzése a dolgozat *Az elmélet kontextusai* című részével kapcsolatos: ismeretterjesztő, általánosító jellegűnek tartja, ami részben szükségszerűen igaz; a dolgozat egészét tekintve ez a „téma-fejezet” igyekszik a horvát és magyar elméletek bevonásával kijelölni a második, „réma-fejezet” teoretikus kereteit, valamint a tágabb irodalomelméleti és kultúrtörténeti háttérét. A horvát és magyar elméletek – bármennyire is a kis nyelvek/irodalmak sajátosságaira koncentrálnak – elkerülhetetlenül a nyugaton kanonizált, s így a valóban jól, adott esetben túlságosan is jól ismerhetett elméletekből indulnak ki és azok nyomdokain haladnak.

A *Rókatárgy alkonyatkor* című vers fordításának vizsgálatából a formai és ritmikai megoldások minőségének felmutatását hiányolja Virág Zoltán. Erre azért nem került sor, mivel az magát a fordítást értékelte volna, valamint, véleményem szerint, túlságosan egyedítette volna a fordítás nyelvhasználatból következő – ugyan meglehetősen szélsőséges, ám paradigmátikusnak tekinthető – lehetetlenségének felmutatását.

Az alapvetően történeti-komparatistikai szemléletű dolgozat, ahogyan az az *Előszó*ban is szerepel, elsősorban az 1990 után keletkezett és magyar fordításban is megjelent horvát prózairodalom kontextusba helyezésére és annotálására tesz kísérletet. A horvát irodalom háborús és háború utáni időszakának prózáját – mivel ezek között és az adott korszak magyar irodalma között kapcsolódási pontok nem, legfeljebb közvetett párhuzamok felfedezhetők fel, a dolgozat a horvát irodalom kontextusában kísérli meg elhelyezni. Kérdés természetesen, hogy hol húzható meg – ha egyáltalán meghúzható – az elméleti és a történeti megközelítés szakirodalmi bázisának a határa. A szakirodalom szinte áttekinthetetlen bősége csábító, imperatív jellegű, de határt kellett szabni a dolgozatban felhasználandó irodalom koherens körének. Amennyiben a vallási-kulturális különbségek messze vezető és

szövevényes kérdéskörének vizsgálatába a Virág Zoltán által említett elméletírók (Nenad Mišević, Petar Anđelović, Mitja Velikonja, Marjan Smrke, Renata Salecl, Slavoj Žižek, Paul Mojzes) munkái is bekerülnek, az szétfeszítette volna a dogozat kereteit: az említett szerzők igen jelentős munkássága önmagában egy másik doktori értekezés elméleti bázisát alkothatná. A még ma is nagyon érzékeny pontnak számító háborús és poszttraumatikus irodalom bemutatásakor Cathy Caruth, Giorgio Agamben, Zygmunt Bauman, Ivan Čolović részben magyarul is hozzáférhető munkái egyrészt ugyanezen okból, valamint az általam ismert írásaik erőteljesen esszéisztikus jellege miatt nem szerepelnek tételesen a dolgozatban. Dominick LaCapra elméleteinek egy része, messze a teljességtől, Vladimir Biti idézett művein keresztül közvetetten, szekunder irodalmként vannak némileg jelen elsősorban a dolgozat *Történelem, fikció, narráció* fejezetében. Jacques Derrida különbözőség-filozófiája – vitatható döntés alapján – elsősorban explicit etikai elkötelezettsége miatt nem került be a történeti-deszkriptív dolgozat szakirodalmi közé.

Lőkös István *Nemzettudat és regény* című összegző és több helyen a már korábban megjelent tanulmányait továbbgondoló alapműve – természetesen ugyancsak vitatható módon – tételesen szintén nem szerepel a dolgozatban: Lőkös tanulmánykötete a disszertációban vizsgált korszakot megelőző időszak horvát irodalmát a dolgozattal komplementer szempontból vizsgálja, a kötet a horvát irodalom magyarságképével foglalkozik. Szintén a fentebbi okból csak érintőlegesen hivatkozik a dolgozat Ady művészetére a horvát irodalom kontextusán belül, elsősorban Krleža és Matoš kapcsán, s meglátásom szerint, a „saját” és „idegen” Adyhoz kapcsolható kettősségének javasolt, elsősorban a szerb irodalmi recepció (Todor Manoljović, Veljko Petrović, Marko Maletin) felé történő – és Bori Imre által alaposan elemzett – kitágítása megtörte, illetve parttalanná tette volna a dolgozat szándékolt logikáját. Ugyanígy a parttalanság veszélyével fenyegetett volna véleményem szerint, amennyiben a tömegkultúra és az arisztokratikus regiszter átjárását, az értékrendek relativizációját, az urbánus mikrovilágok bejárását reprezentáló prózaformák igen szerteágazó párhuzamait a munka a javasolt angolszász vagy bármilyen irányban tovább tágította volna. A Cvjetko Milanja szerkesztésében megjelent konferenciakötet, a *Postmodernizam, iskustva jezika u hrvatskoj književnosti i umjetnosti* a dolgozat végső változatában már bibliográfiai tételként is megtalálható Helena Sablić Tomić *Kulturalni prostor osamdesetih – projekt časopisa Quorum* című tanulmányának megjelenési helyeként – az opponensek olvasta dolgozat bibliográfiájában az én hibámból nem így szerepelt. Bernarda Katušić *Slast kratkih spojeva* (Meandar, 2000) című szintén hiányolt műve a kortárs horvát prózát vizsgáló dolgozatban szintén csak érintőlegesen szereplő horvát költészeti ludizmus komplex jelenségéről ad valóban kimerítő, a korszak prózairodalmához csak áttételesen kapcsolódó, ám esetenként – az intertextualitást és a posztmodern mimézist tárgyaló fejezeteiben – a prózára is érvényesíthető összefoglalást. A hiányolt szakirodalmak közül az utolsó két tételről: a Dubravka Djurić és Miško Šuvaković szerkesztette *Impossible Histories: Historical Avant-gardes, Neo-avant-gardes, and Post-avant-gardes in Yugoslavia* kötetéről természetesen tudomásom van, ám sajnálatos módon a dolgozat írása közben, Bernarda Katušić említett tanulmánykötetéhez hasonlóan, kikerült a látóteremből – köszönöm Virág Zoltánnak, hogy ismételt felhívta rájuk a figyelmemet. A Konrád Györgyről szóló Mirko Kovač-írást tartalmazó *Fosszília*-szám – sok, nem országosan terjesztett folyóirathoz hasonlóan – sajnos nem jutott el hozzám.

S végül röviden Edo Popovićról és Garaczi Lászlóról: „Popović munkássága sokkal inkább Balázs Attiláéval és Krausz Tivadaréval rokonítható, de velük együtt kiemelném Nagy Attila Kristóf nevét” – írja Virág Zoltán. Egyetérték a bírálóval abban, hogy sok kapcsolódási pont található az említett szerzők és Popović írásai között: például a radikális eklektika Krausz (s ehhez kapcsolódóan Zalán Tibor) részéről; a társadalmi érzékenység, valamint a regiszterek közötti könnyed váltás Nagy Attila Kristóf korán befejeződött nem csak írói

munkásságában; Balázs Attila „symposionos” hagyományokig visszanyúló avantgárdja, neoavantgárdja, ludizmus – hogy csak néhány jellemzőt említsek. Hogy magyar részről a dolgozatban mégis Garaczi került Popović mellé, annak oka döntően az, hogy – meglátásom szerint a fentebbi szerzőktől eltérően – kanonikusság szempontjából Garaczi és Popović nagyjából azonos helyet foglalnak el hazájuk irodalmában; eddigi – az avantgárdhoz közeli ars poeticájuktól az úgynevezett klasszicizálódás felé mutató – írói pályájuk párhuzamosan fut; rövidtörténeteik poétikai jellemzői írásaik egyik domináns helyén, a valóság–fikció–nyelv/privát nyelv metszéspontjánál találkoznak.

Zárásként még egyszer köszönöm mindkét opponens lényegét kiemelő, revízióra-önrevízióra és a dolgozatban, illetve a dolgozat által felvetett kérdések továbbgondolására készítő észrevételeit.

Medve A. Zoltán

Pécs, 2008. 09. 13.